

РОЗДІЛ 4. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

FORMATION OF SOCIAL AND COMMUNICATIVE SKILLS IN CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Сучасні особливості дошкільної освіти сприяють гуманізації освітнього процесу та створюють оптимальні умови для розвитку особистості, формуванню соціально-комунікативних умінь дитини. Одним з основних напрямів, визначених у Базовому компоненті дошкільної освіти, є розвиток соціально-комунікативних умінь, тобто умінь спілкування з дорослими та однолітками. На завершальному етапі дошкільного дитинства це вважається найважливішим з точки зору вміння домовлятися, враховувати інтереси інших, взаємодіяти з однолітками і дорослими у різних видах діяльності, а також позитивного ставлення до себе та інших.

Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей формування соціально-комунікативних умінь у старших дошкільників та визначення критеріїв, показників, рівнів сформованості соціально-комунікативних умінь на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Розглянуто трактування дослідниками понять «спілкування», «комунікативна компетентність», «комунікативні вміння», «соціально-комунікативна компетенція», «соціально-комунікативна компетентність», «комунікативні навички».

Констатовано, що недостатньо дослідженою є проблема формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрового простору.

Представлено перший етап педагогічного дослідження – констатувальний експеримент, сутність якого заключалася у вивченні стану сформованості соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку. Визначено критерії і показники сформованості соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку: мовленнєво-комунікативний з показниками; емоційний з показниками; поведінковий з показниками. Схарактеризовано рівні сформованості соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку (високий, середній, низький). Запропоновано діагностичні методики для визначення ступеню прояву показників сформованості соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку, розроблено шкалу та систему їх оцінювання.

Представлено результати констатувального етапу експерименту, що підтвердили необхідність проведення формувальної роботи та контрольного етапу експерименту.

Ключові слова: соціально-комунікативні вміння, діти старшого дошкільного віку, ігровий простір, критерії, показники,

рівні сформованості соціально-комунікативних умінь.

Modern features of preschool education contribute to the humanization of the educational process and create optimal conditions for personality development and the formation of the child's social and communicative skills. One of the main directions defined in the Basic Component of Preschool Education is the development of social and communicative skills, that is, the ability to communicate with adults and peers. At the final stage of preschool childhood, this is considered the most important from the point of view of the ability to negotiate, take into account the interests of others, interact with peers and adults in various activities, as well as a positive attitude towards oneself and others.

The purpose of the article is the theoretical substantiation of the peculiarities of the formation of social-communicative skills in older preschoolers and the determination of criteria, indicators, levels of the formation of social-communicative skills at the ascertainment stage of experimental research.

The researchers' interpretation of the concepts «communication», «communicative competence», «communicative skills», «social-communicative competence», «communicative skills» was considered.

It was established that the problem of the formation of social and communicative skills in children of older preschool age by means of play space is insufficiently researched.

The first stage of pedagogical research is presented – an ascertaining experiment, the essence of which was to study the state of the formation of social and communication skills in older preschool children. The criteria and indicators of the formation of social-communication skills in older preschool children are determined: speech-communicative with indicators; emotional with indicators; behavioral with indicators. The level of formation of social and communication skills of older preschool children is characterized (high, medium, low). Diagnostic methods for determining the degree of manifestation of indicators of the formation of social and communication skills of older preschool children are proposed, a scale and a system for their evaluation are developed.

The results of the ascertainment stage of the experiment are presented, which confirmed the need for formative work and the control stage of the experiment.

Key words: social-communicative skills, children of older preschool age, play space, criteria, indicators, levels of social-communicative skills development.

УДК 373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.2.32>

Кудрявцева О.А.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Ганган І.А.,

магістрантка факультету дошкільної
педагогіки та психології
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасному суспільстві висувуються вимоги до розвитку комплексу навичок у дітей старшого дошкільного віку, серед яких особливе значення надається соціально-комунікативним умінням. Відповідно, постановка проблеми полягає у визначенні ефективних методів та підходів до формування цих навичок у дітей старшого дошкільного віку, зокрема, через використання ігрового простору. Розуміння сутності та механізмів впливу ігрового середовища на розвиток соціально-комунікативних умінь є ключовим аспектом дослідження.

Згідно з законом України «Про дошкільну освіту», ігровий простір визнаний одним з ключових елементів педагогічного процесу в закладах дошкільної освіти. Закон закріплює принципи гуманістичної та індивідуалізованої освіти, які передбачають створення оптимальних умов для розвитку особистості кожної дитини, в тому числі через ігровий процес [9].

У Базовому компоненті дошкільної освіти розвиток соціально-комунікативних навичок займає провідне місце серед цілей дошкільної освіти. Педагогічні стандарти визначають необхідність розвитку навичок спілкування з дорослими та однолітками як важливий компонент підготовки дитини до подальшого життя і навчання. Ігровий простір в цьому контексті вважається ефективним засобом формування соціально-комунікативних умінь, оскільки сприяє розвитку спілкування, співпраці та взаєморозуміння між дітьми та дорослими [2].

У освітній програмі для дітей «Дитина» акцентується на важливості ігрового простору як ефективного засобу формування соціально-комунікативних умінь у дітей дошкільного віку. Програма визначає ігровий простір як основну складову дошкільного освітнього середовища, де дитина взаємодіє з однолітками та дорослими, розвиває навички спілкування, сприйняття різних точок зору та вміння знаходити компромісні рішення [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основні аспекти, пов'язані з особливостями соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку, досліджували: Н. Альохіна, М. Айзенбарт, О. Артюхова, Г. Бетіна, Н. Волошина, Н. Жеребцова, О. Ковальова, С. Курінна, О. Ляховець, С. Матвієнко, Ю. Смолянко, О. Хохліна та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових джерел дозволив визначити, що дослідники активно досліджують різні методи розвитку соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку. Проте, на даний момент, проблема розвитку цих навичок через використання ігрового простору залишається недостатньо вивченою і потребує подальших досліджень.

Мета статті – теоретично обґрунтувати особливості формування соціально-комунікативних умінь у старших дошкільників та визначити критерії, показники, рівні сформованості соціально-комунікативних умінь на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Доцільно з'ясувати сутність понять «спілкування», «комунікативна компетентність», «комунікативні вміння», «соціально-комунікативна компетенція», «соціально-комунікативна компетентність», «комунікативні навички».

Ф. Бацевич зазначає, що спілкування включає взаємодію та обмін інформацією, навичками та досвідом між різними суб'єктами – людьми, суспільством, класами, групами тощо [3, с. 338].

Щодо терміну «комунікативна компетентність», дослідниця Г. Васьківська вказує, що вона характеризується сукупністю здатностей дитини дошкільного віку, які проявляються у стрімкості, проникливості, міцності опанування засобами мовленнєвої діяльності, що включає: уміння слухати та сприймати інших (як дорослих, так і однолітків), відтворювати інформацію, вдало та доцільно вести діалог, вміти відстоювати свою думку [5].

Щодо соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників, М. Айзенбарт розглядає її у контексті ігрового простору та відповідної діяльності як здатність дошкільника застосовувати комунікативні засоби (мовні та немовні), активність у спілкуванні у різних ситуаціях, уміння планувати ігри та організовувати їх, наявність партнерства та етикету спілкування у різних видах ігор [1, с. 8].

За поглядом О. Ковальової, соціально-комунікативна компетентність – здатність особистості задовольняти свої потреби, досягати поставленої мети завдяки ефективній комунікації та під час партнерської взаємодії з іншими (дорослими, однолітками) відповідно їх потребам та очікуванням в межах норм суспільства [7, с. 28].

Згідно з визначенням С. Курінної, соціально-комунікативна компетентність означає готовність дошкільника ефективно взаємодіяти з оточенням у системі міжособистісних відносин. Ця готовність формується через фази адаптації, індивідуалізації та інтеграції. Освоївши їх, особа може вступити до соціальної групи та розвиватися в ній [8, с. 10]. Найбільш обґрунтованим вважаємо визначення поняття «соціально-комунікативна компетентність» С. Курінної та підтримуємо її точку зору.

У психолого-педагогічній літературі рекомендується розрізняти терміни «комунікативні вміння» та «комунікативні навички». Комунікативні вміння передбачають використання відповідної поведінки на основі психологічних знань про людину, в тому числі про дитину дошкільного

віку, тоді як навички характеризуються автоматизованістю та включені у свідомість.

М. Філоненко визначає «комунікативні вміння» як володіння людиною різноманітними стилями, що включає до себе вміння доцільно користуватися засобами мовлення, наявність коректності у вимові, дотримання мовних норм. Дослідниця доповнює це поняття ще вмінням точно та повно висловити власну думку, довести її, доцільно застосовувати український народний фольклор [10, с. 13].

Таким чином, соціально-комунікативні вміння є важливими для ефективної взаємодії у ситуаціях міжособистісного спілкування. Порядок їх формування визначається рядом взаємопов'язаних концепцій, що комплексно розкривають їх сутність.

Необхідно відзначити, що взаємозв'язки між людьми можуть формуватися у межах ігрового середовища, яке, за визначенням Г. Бетіна, може бути або конкретним, або абстрактним, існувати у світі уявлень та фантазій дитини. Визначити його можна лише через участь дорослих, які керуються запитаннями чи приєднуються до ігор разом з малюками. Отже, ігрове середовище не має чітко визначеного місця, але складається з образів та уявних репрезентацій, що сприяють формуванню спільних уявлень про об'єкти та взаємодії з ними найефективніше [4, с. 46].

Вважаємо, що розвивати соціально-комунікативні вміння потрібно як можна раніше. З метою діагностики рівнів сформованості соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку було проведено констатувальний етап педагогічного дослідження на базі Одеського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 80 Одеської міської ради в якій приймали участь 2 старші групи з загальною кількістю 40 дітей.

На цьому етапі дослідження визначено такі критерії та показники сформованості соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку: показники мовленнєво-комунікативного критерію: багатство словникового запасу; зв'язність мовлення; уміння будувати діалог; вміння задавати запитання; вміння висловлювати власну думку; показники емоційного критерію: емоційна стійкість, емпатія, вміння розпізнавати емоційні стани інших, адекватна емоційна реакція у спілкуванні; показники поведінкового критерію: дотримання правил поведінки, вміння домовлятися та діяти спільно з однолітками, ініціативність у спілкуванні, толерантність до однолітків.

Було визначено наступну шкалу оцінювання показників сформованості соціально-комунікативних умінь старших дошкільників: 3 бали – показник проявляється повно; 2 бали – показник проявляється достатньо; 1 бал – показник проявляється частково або майже не проявляється; 0 балів – показник не проявляється. Було розроблено наступну систему оцінювання показників:

високий рівень: 39–27 балів, середній рівень: 26–14 балів, низький рівень: 13–1 балів. Було схарактеризовано рівні сформованості соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку: високий, середній та низький.

До високого рівня сформованості соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку відносяться діти, у яких: наявне багатство словникового запасу (наявне розуміння і використання різноманітних слів та виразів для опису об'єктів, дій, почуттів та ідей); наявне зв'язне мовлення (є здатність до логічного та послідовного викладу думок і ідей), вміють будувати діалог (є здатність взаємодіяти з іншими людьми, обмінюючись думками та інформацією), вміють задавати запитання (є виявлення цікавості та активне запитання інформації), вміють висловлювати власну думку (здатні чітко та впевнено висловлювати свої власні ідеї та погляди), присутня емоційна стійкість (здатні контролювати свої емоції та виражати їх адекватно в різних ситуаціях), наявна та розвинена емпатія (здатні сприймати та розуміти емоції інших людей, почуваючи співчуття та розуміння), вміють розпізнавати емоційні стани інших (є здатність виявляти та розпізнавати емоційні вирази обличчя та жестів), є адекватна емоційна реакція у спілкуванні (здатні реагувати на емоційні сигнали оточуючих адекватно та конструктивно), завжди дотримуються правил поведінки (здатні дотримуватися встановлених норм та правил взаємодії з оточуючими), вміють домовлятися та діяти спільно з однолітками (здатні до досягнення взаємопорозуміння та спільної діяльності з ровесниками), є ініціативність у спілкуванні (здатні починати та брати активну участь у спілкуванні та взаємодії з оточенням), є толерантність до однолітків (здатні приймати та поважати інших дітей, навіть якщо вони відрізняються від них за деякими ознаками чи переконаннями).

До середнього рівня сформованості соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку відносяться діти, у яких: є достатній словниковий запас (є розуміння і використання більшості слів та виразів для опису об'єктів, дій, почуттів та ідей); у більшості випадків наявна зв'язність мовлення (діти намагаються логічно та послідовно викладати думки і ідеї, але іноді їм потрібна незначна допомога вихователя), у більшості випадків вміють будувати діалог (здатні взаємодіяти з іншими людьми, обмінюючись думками та інформацією), вміють задавати запитання (є виявлення цікавості, але іноді потребують допомоги у формулюванні запитань), вміють висловлювати власну думку (здатні чітко висловлювати свої власні ідеї та погляди, але іноді невпевнено), присутня емоційна стійкість (у більшості випадків є здатність контролювати свої емоції та виражати їх адекватно в різних ситуаціях), наявна емпатія (здатні

сприймати та розуміти емоції інших людей, почувачи співчуття та розуміння у більшості випадків), вміють розпізнавати базові емоційні стани інших (є здатність виявляти та розпізнавати емоційні вирази обличчя та жестів, але іноді потрібна незначна допомога вихователя), є адекватна емоційна реакція у спілкуванні (у більшості випадків є здатність реагувати на емоційні сигнали оточуючих адекватно та конструктивно), у більшості випадків дотримуються правил поведінки (здатні дотримуватися встановлених норм та правил взаємодії з оточуючими, але іноді потребують нагадування з боку вихователя), вміють домовлятися та діяти спільно з однолітками у більшості випадків (здатні до досягнення взаємопорозуміння та спільної діяльності з ровесниками), є ініціативність у спілкуванні у більшості випадків (здатні починати та брати участь у спілкуванні та взаємодії з оточенням), є толерантність до однолітків (у більшості випадків здатні приймати та поважати інших дітей, навіть якщо вони відрізняються від них за деякими ознаками чи переконаннями).

До низького рівня сформованості соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку відносяться діти, у яких: є недостатній словниковий запас (є розуміння і використання деяких слів та виразів для опису об'єктів, дій, почуттів та ідей); зв'язне мовлення наявне іноді (діти майже не можуть логічно та послідовно викладати думки і ідеї, їм потрібна значна допомога вихователя), відчують труднощі при побудові діалогу (майже не здатні взаємодіяти з іншими людьми, обмінюючись думками та інформацією), майже не вміють задавати запитання (є виявлення цікавості, але часто потребують допомоги у формулюванні запитань), майже не вміють висловлювати власну думку (майже не здатні чітко висловлювати свої власні ідеї та погляди, роблять це невпевнено), майже не присутня емоційна стійкість (виявляє значні труднощі, майже не може контролювати свої емоції та виражати їх адекватно в різних ситуаціях), майже відсутня емпатія (майже не здатні сприймати та розуміти емоції інших людей, почувачи співчуття та розуміння), майже не вміють розпізнавати навіть базові емоційні стани інших (обмежена здатність виявляти та розпізнавати емоційні вирази обличчя та жестів, потрібна значна допомога вихователя), іноді не адекватна емоційна реакція у спілкуванні (лише іноді є здатність реагувати на емоційні сигнали оточуючих адекватно та конструктивно), майже не дотримуються правил поведінки (майже не здатні дотримуватися встановлених норм та правил взаємодії з оточуючими), майже не вміють домовлятися та діяти спільно з однолітками (майже не здатні до досягнення взаємопорозуміння та спільної діяльності з ровесниками, відчують значні труднощі), майже нема ініціативності у спілкуванні (майже не здатні починати та

брати участь у спілкуванні та взаємодії з оточенням), майже не проявляється толерантність до однолітків (майже не здатні приймати та поважати інших дітей, навіть якщо вони відрізняються від них за деякими ознаками чи переконаннями).

Для визначення рівнів сформованості соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку підібрані наступні діагностувальні методики: методика «Висловлювання вільних суджень про емоційний стан зображеної людини» (А. Щетиніної), методика виявлення комунікативних умінь і навичок (Ю. Орлова), спостереження за проявами соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності при спілкуванні з однолітками, комунікативно-діагностувальна методика-гра «Допоможемо Коту Базилію».

Під час констатувального етапу дослідження були отримані наступні результати: у групі «Веселка»: з високим рівнем сформованості соціально-комунікативних умінь тільки 1 дитина (5%), з середнім рівнем – 9 дітей (45%), з низьким рівнем – 10 дітей (50%); у групі «Котики» отримано дещо кращі результати: з високим рівнем сформованості соціально-комунікативних умінь 3 дитини (15%), з середнім рівнем – 10 дітей (50%), з низьким рівнем – 7 дітей (35%). Таким чином, у групі «Веселка» переважає кількість дітей з низьким рівнем, а в групі «Котики» більше дітей з високим та середнім рівнем, менше з низьким. Тому обираємо як експериментальну старшу групу «Веселка», а як контрольну – старшу групу «Котики».

Висновки. Отримані на констатувальному етапі педагогічного дослідження результати свідчать, що формування соціально-комунікативних у дітей старшого дошкільного віку проводилося недоцільно, не застосовувалися інноваційні методи та прийоми навчання, не враховувалися індивідуальні особливості дітей дошкільного віку.

Перспективу дослідження вбачаємо у розробці ефективної системи роботи з формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрового простору та проведення контрольного етапу для доведення дієвості запропонованої формувальної роботи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2016. 20 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти: Державний стандарт дошкільної освіти. Нова редакція: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 12 січн. 2021 р. № 33. / наук. кер. Піроженко Т. О. та ін. Київ, 2021. 37 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Видавн. центр «Академія», 2004. 344 с.

4. Бетіна Г. О. Особливості соціального розвитку дошкільників в організованому ігровому просторі : дис. ... канд. психол. наук. : 19.00.07 / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2014. 222 с.

5. Васьківська Г. О. Формування комунікативної компетенції особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 1 (1). С. 33–38.

6. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертугіна та ін.; наук. ред. Г. В. Беленька; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.

7. Ковальова О. А. Модель соціально-комунікативної компетентності. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 11 (30). С. 27–33.

8. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2004. 20 с.

9. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. Дата оновлення: 31.03.2023 р., підстава – 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення 20.04.2023).

10. Філоненко М. М. Психологія спілкування. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.